

**QAYTA QURISH YILLARIDA O‘ZBEKISTON SANOATI:
YO‘L QO‘YILGAN XATO VA KAMCHILIKLAR
(MATBUOT MATERIALLARI ASOSIDA)**

Tangrikulov Jamshid Erkinovich,

Termiz davlat universiteti Akademik litseyi ijrochi direktori

tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

jamshidtangrikulov066@gmail.com

Sovet davrida O‘zbekistonda bir qator yengil, oziq-ovqat va og‘ir sanoat tarmoqlari ishga tushirildi. Bu boradagi ishlar, ayniqsa urushdan keyingi yillarda jadal sur‘atlarda kengaytirib borildi. Jumladan, XX asrning 80-yillari o‘rtalariga kelib O‘zbekistonda bir yarim mingdan ortiq yirik ishlab chiqarish, ilmiy-ishlab chiqarish birlashmalari, kombinat va korxonalar bor edi. Respublika sanoati SSSR sanoatining tarkibiy qismi sifatida shakllantirilib ular asosan markaz manfaatlar uchun safarbar etilar hamda shu maqsadlarda tarmoqlar rivojlantirib borilar edi. O‘zbekistonning ishlab chiqarish usuli va uslubi mintaqaviy xususiyatga ega bo‘lish bilan bir qatorda xalq xo‘jaligi tarkibini markaziy boshqaruvga to‘la bo‘ysundirilganligi bilan ham xarakterlanar edi.

O‘zbekiston SSRning sanoati tuzilishiga ta’sir etgan paxtachilik respublikaning mineral o‘g‘it yetishtirish, paxta tozalash, to‘qimachilik sanoati va sanoat uchun mashina hamda uskunalar yetkazuvchi korxonalar, qishloq xo‘jaligi mashinasozligini rivojlantirishga ta’sir ko‘rsatdi. Markazning yildan-yilga xom ashyoga bo‘lgan ehtiyojining ortib borishi, respublika hududidagi yer-osti va yer-usti boyliklarini qazib olish va qayta ishlash uchun katta miqdorda elektr quvvati kerak bo‘lganligi natijasida energetika tarmog‘ining rivojlanishiga olib keldi. Mintaqaning ko‘plab turdagi foydali qazilma boyliklari: oltin, mis, qo‘rg‘oshin, rux, volfram, uran, tabiiy gaz, ko‘mir konlari ochilishi natijasida anu shu konlar negizida zavodlar, neft va gaz sanoati korxonalari qurildi.

Jumladan, 1960-1970 yillarda respublikada yirik oltin qazib chiqarish sanoati yaratildi, oltin chiqarish majmualari fabrikalari, oltin saralash, mis rudasini qayta ishlash kombinatlari foydalanishga topshirildi. 50-60 yillarda O‘zbekistonda kimyo sanoatining yangi tarmog‘i – gidroliz sanoati yaratildi hamda Andijon gidroliz zavodi, Farg‘onadagi furun birikmalari zavodi, Yangiyo‘l biokimyo zavodi barpo etildi. 1980-yil o‘rtalariga kelib esa respublikada plastmassa, sun‘iy tolalar, o‘simliklarni himoya qilish vositalarini ishlab chiqaruvchi sanoat korxonalari foliyat olib borgan. O‘zbekistonda kimyo sanoatining rivojlantirilishi ijobiy natijalar bilan bir qatorda mintaqacha uchun salbiy oqibatlarini ham keltirib chiqargan. Chunki kimyo sanoatining ko‘pgina obyektlari aholi zich yashaydigan hududlarda qurilgan va bu ekologik vaziyatga ham, aholi salomatligiga ham jiddiy tarzda salbiy ta’sir ko‘rsatgan. Masalan, O‘zbekistondagi mavjud 993 ta kimyoviy moddalar saqlanuvchi omborxonalardan atiga 336 tasi¹ (33,8 foiz) sanitariya talablariga javob bergan, xolos. Sovetlar davrining so‘ngi o‘n yillarida respublikada katta – katta kimyo sanoati korxonalari qurilishiga katta mablag‘lar sarflanib, afzalliklar berib kelindi, buning oqibatida respublikadagi ekologiya vaziyat juda yomonlashdi. “Bu korxonalar, - deb ta’kidladi, I.A.Karimov o‘z ma’ruzasida, - necha o‘nlab ajdodlarimizning mehnati bilan obod qilingan, gullab yashnab turgan vohalarda joylashtirilganligi kishini, ayniqsa g‘azablantiradi. Bu o‘rinda gap yangi Qo‘qon ximiya zavodi, Chirchiq, Farg‘ona, Samarqand va Navoiy ximiya korxonalari va boshqa ko‘pgina korxonalar haqida borayapti. Buning ustiga mana shunday azim

¹ Раҳматов Н. Экология: далил ва рақамлар, // Фан ва турмуш. 1990. №7, - Б. 14.

korxonalar ham aslida qayta ishlangan mahsulotlarini – nitron, atsetat, kaprolaktamni ishlab chiqarmoqdalarki, ular ham O‘zbekistondan tashqariga yuborishga mo‘ljallangandir”².

Xalq xo‘jaligini texnika bilan ta‘minlashda mashinazozlik va metalga ishlov berish sanoati yo‘lga qo‘yildi. Lekin, shuni ta‘kidlash joizki, respublikadagi mashinazozlik tom ma‘nodagi mashinasozlik emas edi. Chunki, mashinasozlik uchun zarur bo‘lgan aksariyat ehtiyot qismlar boshqa hududlardan olib kelinar va respublikada yig‘ilar edi. Masalan, ehtiyot qismlari olib kelinib yig‘iladigan paxtachilikka mo‘ljallangan traktorlar ishlab chiqaradigan Toshkent traktor zavodi, paxta terish mashinalari ishlab chiqariladigan “Toshqishloqmash” zavodi, qishloq xo‘jalik qurollari va asboblari ishlab chiqaradigan “O‘zbekqishloqmash”, “Chirchiqqishloqmash” va Toshkent ekskavator zavodlari misolida ko‘rish mumkin. Umuman 1980-yil o‘rtalariga kelib O‘zbekiston sanoati 100 dan ziyod tarmoqdan iborat bo‘lib ularning orasida elektr energetika, ximiya va neft ximiyasi, metallurgiya, yoqilg‘i sanoati va mashinasozlikning turli xillari bor edi³. Masalan, o‘n birinchi besh yillikda 200 tadan ziyod yirik ishlab chiqarish obyekti ishga tushirilgan⁴. Ammo bu borada ishlab chiqaruvchi kuchlar va, avvalo sanoat obyektlari asosan stixiyali ravishda, aniqrog‘i esa har xil o‘zboshimchalik, buyruqbozlik qarorlari asosida, ko‘pincha ilm-fan, loyiha muassasalari obro‘li mutaxassilarning tavsiyalari mutlaqo e‘tiborga olinmay joylashtirildi⁵. Masalan, Farg‘ona vodiysi sanoat salohiyati jihatidan O‘zbekiston SSRda yetakchi o‘rinlarda turgan. XX asrning 80-yillarida ushbu mintaqada 300 dan ortiq⁶ korxona ishlab turgan. Ahamiyatli tomoni shunda ediki, O‘zbekiston o‘z hududidan olinadigan boyliklarning amalda egasi emas va uning iqtisodiy imkoniyatlaridan mustaqil foydalana olmasdi.

Muhim tarmoqlari va yirik korxonalarining aksariyat qismi bevosita ittifoq vazirliklariga bo‘ysungan. Jumladan, O‘zbekiston hududida qurilgan va ma‘lum darajada ahamiyatliroq bo‘lgan sanoat korxonalarining 30 foizi Ittifoq tasarrufida, 60 foizi Ittifoq – respublika tasarrufida bo‘lib, ularning barchasi markazga bo‘ysungan. Faqat iqtisodiyotda hal qiluvchi o‘rin tutmagan 10 foizgina⁷ sanoat korxonasi bevosita O‘zbekistonga bo‘ysungan. Bundan ko‘rish mumkinki, sovet davrida hukm surgan “rejali iqtisod” hamda “adolatli” mehnat taqsimoti ishlab chiqaruvchi kuchlarni joylashtirish siyosatining boshidanoq mustamlakachilik munosabatlar shaklida olib borilganidan dalolat beradi. Bunday yondashuv oqibatida O‘zbekiston iqtisodiyoti haddan tashqari bir tomonlama rivojlandi, o‘lkaning tabiiy boyliklari talandi. O‘zbekiston sanoatidagi bunday bir yoqlamalik uzoq yillar davomida saqlanib keldi, unda yetarli darajada jiddiy o‘zgarishlar yasalmadi. Shuningdek, qaror topgan sovet iqtisodiy modeli tizimida innovatsion jarayonlarning sust kechishi mamlakatda mavjud sanoat korxonalarining aksariyatida ishlab chiqarish fondlarining salmoqli qismini eskirishi va ulardan yillar mobaynida foydalanib kelinganligi oqibatida ishlab chiqarishning miqdor va sifatiga salbiy ta‘sir ko‘rsatdi.

² Совет Ўзбекистони, 1990 йил 5 июнь.

³ Шистер Г. Ўзбекистон кўп миллатли ишчилар синфининг шаклланиши ва ривожланиши // Ўзбекистон коммунисти. 1985. №10, -Б.37.

⁴ СССРни иқтисой ва социал ривожлатиришнинг 1986-1990 йилларга ҳамда 2000 йилгача бўлган даврга бўлган мўлжалланган асосий йўналишлари лойиҳаси тўғрисида. Ўзбекистон ССР Министрлар Советининг Раиси Ғ.Ҳ. Қодиров доклади // Ўзбекистон коммунисти. 1986. №2, - Б.49.

⁵ Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети биринчи секретари И.А. Каримовнинг 1989 йил 19 августда Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети XVI пленумида сўзлаган нутқи // Ўзбекистон коммунисти. 1989. №10, - Б.6.

⁶ Коммунист. 1986 йил 17 декабрь.

⁷ Мирзо Кенжабек. Ҳақиқат тежалмаса эди // Ҳаёт ва иқтисод. 1990, №1. –Б.11-12

Sanoat soahasida olib borilgan ishlarga qaramasdan XX asrning 80-yillariga kelib ishlab chiqarish tarmoqlarida o'z yechimini kutayotgan bir qator o'tkir muammolar yig'ilib qolgan edi. Chunki yillar mobaynida olib borilgan sovet iqtisodiy modeli amalda o'zini yetarli darajada oqlamadi. Sovet davrida sun'iy tarzda yaratilgan hamda majburan joriy etilgan markazlashgan "rejali iqtisodiyot" tartib-qoidolari va mexanizmlari rivojining aksariyat bosqichlarida samarali faoliyat olib borishga layoqati yo'qligini isbotladi.

Sovet hukumatida esa dastlabki birinchi o'n yillar davomida shakllangan boshqaruvning ma'muriy buyruqbozlik usuli ijtimoiy – iqtisodiy sohadagi ahvolni ma'lum doirada saqlab turib, "sotsialistik jamiyat" imkoniyatlariga haddan tashqari urg'u berildi, erkin bozor munosabatlaridan voz kechib sotsialistik iqtisodiyotning ekstensiv rivojlanish yo'li tanlandi. Bu esa ko'p hollarda ishlab chiqarishga ketgan xarajatlar miqdorining olinadigan daromad miqdoridan ortib ketishiga olib kelgan. Sovet iqtisodiy modelida sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish darajasini oshirishda aksariyat sanoat quvvatini oshirish intensiv usullar bilan emas, balki ekstensiv usullar (yangi sanoat obyektlarini qurish, ishlab turgan sanoat obyektlarini qayta qurish va kengaytirish) asosida amalga oshirib borildi. Ko'p holatlarda mahsulot ishlab chiqarishni ko'paytirish asosan (97 foiz) ekstensiv omillar hisobiga, uning atigi 3 foizigina⁸ mehnat unumdorligini oshirish hisobiga amalga oshirilgan. Iqtisodiyotdagi bu kabi yondashuvlar ishlab chiqarishda sarf-xarajatlar miqdori keskin ortib borishiga olib keldi shuningdek, iqtisodiy samaradorlikni yetarli darajada ta'minlay olinmasligini ko'rsatdi. Oqilona ishlab chiqarishni tashkil etish borasida qancha harakat qilinmasin, tekischilik va teng taqsimlash prinsiplari iskanjasida qolgan iqtisodiyot o'zini o'zi rivojlantirish imkoniyatlaridan mahrum bo'ldi. Bunday omillar natijasida 1980 yillarning o'rtalaridan mamlakat iqtisodiyoti chuqur salbiy o'zgarishlarga yuz tutdi. Shuning uchun ham markaz tomonidan sarf – xarajati cheksiz, samarasiz sovet iqtisodini tanazzuldan saqlab qolish uchun jiddiy o'zgarishlar qilish zarurligi kun tartibiga qo'yila boshlandi.

XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab mamlakat hayotining barcha jabhalarini isloh qilishga, xususan, sanoat ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga harakat qilindi. Xususan, K.U.Chernenko vafoti (1985-yil 10-mart)dan so'ng KPSS MK Bosh sekretari lavozimiga saylangan M.S. Gorbachyov oradan 40 kun o'tgach, 1985-yil 23-aprelda Moskvada bo'lib o'tgan KPSS MK aprel plenumidagi ma'ruzasida o'zining g'oyaviy prinsiplari va yangi yo'lini ilk marta keng jamoatchilikka e'lon qildi⁹. M.S.Gorbachyov fan-texnika taraqqiyotini jadallashtirish masalalari yuzasidan 1985-yil 11-iyunda KPSS MKda o'tkazilgan kengashda qilgan "Partiya iqtisodiy siyosatining tub masalasi" nomli ma'ruzasida birinchi marta qayta qurish siyosatining ayrim jihatlarini to'g'ri ko'rsatishga harakat qilgan va unda ishlab chiqarishdagi mavjud holatga to'xtalib,Hozirda ishlab chiqarish fondlarining anchagina qismi eskirib qoldi, shuning oqibatida kapital remont haddan tashqari qappayib ketdi. Fondlarning samaradorligi kamaymoqda. Ishlab chiqarishda mexanizatsiyani joriy qilish sust bormoqda. Qo'l mehnatining ulushi sekinlik bilan kamaymoqda. Korxonalarini rekonstruksiya qilishga sarflanayotgan kapital mablag' yangi korxonalar qurishdan ko'ra, tahminan ikki hissa ko'p samara berishi xususida hozircha hech kim baxs yuritmaydi. Biroq, afsuski, eski ekstensiv xo'jalik yuritish usullari yashab kelmoqda. Masalan, 15 yil mobaynida qora metallurgiyaga 50 mlrd. so'm kapital mablag' ajratildi. Bu mablag'larini ko'p qismi yangi, buning ustiga nokompleks qurilishga sarflandi, holbuki korxonani texnika bilan qayta qurollantirishga e'tibor

⁸ Областни социал-иқтисодий ривожлантирайлик // Коммунист. 1986 йил 18 декабрь.

⁹ "Совет Ўзбекистони", 1985 йил 24 апрель.

berilmadi. Shuning uchun ushbu tarmoq na o'ninchi, na o'n birinchi besh yillikda begilangan rejalarni bajara olmadi...."¹⁰. Shundan kelib chiqqan holda partiya keyingi islohotlar mobaynida qator muhim vazifalar belgilandi.

Jumladan, SSSRni iqtisodiy va sotsial rivojlantirishning 1986-1990 yillarga hamda 2000-yilgacha mo'ljallangan asosiy yo'nalishlari loyihasida ham barcha sohalar qatori sanoat tarmoqlarida jiddiy o'zgarishlar, xo'jalik yuritishning yangi metodlari mehnat jamoalarini va boshqaruv organlarini ishlab chiqarishni rivojlantirishning intensiv usullaridan foydalanishga qat'iyat bilan o'tkazish, fan – texnika taraqqiyotini jadallashtirish, xarajatlarni kamaytirish¹¹ kabi qator ustuvor vazifalar belgilandi. Jumladan, o'n ikkinchi besh yillikda sanoat mahsulotlarini 24-27 foizga¹² oshirish belgilangan. Ammo keyingi islohotlar jarayonida esa bu borada belgilangan maqsad va vazifalar real hayotda o'zining iqtisodiy samaradorligini ko'rsata olmadi. Chunki, o'tkazilgan islohotlarning nihoyatda cheklanganligi, bu borada yo'l qo'yilgan kamchiliklar hamda uning qisqa muddatlarga mo'ljallanganligi va ikkinchi darajali masalalarni hal qilishga qaratilganligi ishlab chiqarishni tubdan yaxshilash, uning ko'rsatkichlarini tinimsiz o'stirish uchun barqaror asos yaratilmasligiga olib keldi. Qolaversa, bu yillarda sotsialistik iqtisodiy tizim, reja ortidan quvish erishilgan ko'rsatkichlarni bo'rttirib ko'rsatish "hastaligini" keltirib chiqardi. "Qayta qurish" siyosati ham amalda ko'zlangan natijalarni bermadi.

Qayta qurish siyosati go'yoki ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni hal etish va ijobiy yutuqlarga olib boruvchi yo'l deb qaraladi. Biroq, mamlakatdagi real ahvolning murakkabligini chuqur anglab yetmaganliklari ularning keyingi (qayta qurish) siyosatlarida ham o'z aksini topgandi. Jumladan, iqtisodiyotni rivojlantirish, sanoat mahsulotlari ishlab chiqarishda va umuman ko'plab sohalarda Markazning rahbarlik roli va markazlashtirish siyosatidan amalda voz kechilmadi. Bu keyingi yillarda ham sotsializm "afzallik"laridan foydalangan holda jamiyatni rivojlantirishga umid bog'lash edi. Ammo bularning barchasi real hayotda o'z samarasini bermadi. Chunki, qaror topgan mavjud tizimdan voz kechmagan holda o'tkazilgan qayta qurish siyosati bilan ham ko'zlangan natijalarga erishib bo'lmadi va amalda ham shunday bo'ldi. Aksincha, qayta qurish yillarida mablag'larni samarasiz yo'naltirilishi sarf-xarajatlar miqdorining keskin ko'payib ketishi davlat budjetiga katta zarar keltirdi. Bunday holatlar, albatta respublika iqtisodiyoti hamda sanoat tarmoqlari faoliyatiga ham salbiy ta'sir ko'rsatib kelgan.

Bu yillarda respublikadagi ko'plab sanoat korxonalari faoliyati tahlil qilinganda ko'plab hal etilishi lozim bo'lgan muhim masalalar mavjud edi. Sanoat korxonalari faoliyatidagi asosiy muammolar sanoat korxonalarining moddiy-texnik bazasi, ishlab chiqarish texnika va texnologiyalari yetarli darajada rivojlantirib borilmaganligi ularning zamon talablari darajasidan ortda qolganligi, ilm-fan yutuqlarini ishlab chiqarishga tatbiq etish darajasining sust olib borilganligi; ko'plab sanoat korxonalarining xom ashyo bazasi respublikalararo bog'lab qo'yilishi oqibatida 1980-yilning ikkinchi yarmidan boshlab ko'plab ittifoqdosh respublikalar o'z majburiyatlarini (masalan, xom ashyo yetkazib berish bo'yicha) bajarmasliklari kabi omillar korxonalarining ishlab chiqarish sur'atlari va mahsulot sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatganida edi.

O'zbekiston Kompartiyasi MK birinchi sekretari I.B.Usmonxo'jayev respublika partiya-xo'jalik faollarining 1985-yil 5-iyuldagi yig'ilishida respublikada qurilgan yengil sanoat

¹⁰ "Совет Ўзбекистони", 1985 йил 12 июнь.

¹¹ Партиянинг иқтисодий стратегияси // Совет Ўзбекистони. 1985 йил 12 ноябр.

¹² XI беш йилликнинг асосий якунлари ва ҳамда республика социал иқтисодий тараққиётини жадаллаштириш вазифалари // Ўзбекистон коммунисти. 1986. №2, - Б. 14.

korxonlarining filiallari lozimicha samara keltirmayotganligi, 1982-yilda ishga tushirilgan Beruniy, To'rtko'l, Xo'jayli yigiruv-to'quv fabrikalari 30-40 foiz quvvat bilan ishlayotganligini hamda Beshariq, Chinabod va Yakkabog'dagi kombinatlarning filiallari yana xam kam ish berayotganligini¹³ takidlaydi.

Korxonalarini rekonstruksiya qilish ishlari qoniqarsiz ahvolda olib borilishi qolaversa ko'pgina tarmoqlarda shu maqsad uchun ajratilgan kapital mablag'larning atigi chorak qismidan foydalanish hollari oqibatida asosiy fondlarining qariyb yarmi ma'naviy va jismoniy jihatdan eskirib qolishiga olib kelgan. Respublikadagi mavjud sanoat korxonalarining ko'pchiligida texnologik abob uskunalar allaqachon eskirgan, ishdan chiqqan va yangilanishga muxtoj edi. Shu bilan birga, yangi texnologik asbob-uskunalar yetarli darajada tashkil etilmaganligidan ishalarning 50 foizi qo'lda bajarilar edi¹⁴. Toshkent to'qimachilik kombinatida, SSSR Mineral o'g'itlar ishlab chiqarish ministriligining bir qancha korxonlarida 40-yillarda ishlab chiqarilgan, yana bir qator korxonlarda 50-yillarda ishlab chiqarilgan asbob-uskunalar ishlab turgan.

Umuman, ko'plab mahalliy sanoat korxonlarida chorak asrdan buyon ishlatib kelinayotgan mashina va stanoklar yillar mobaynida yangilanmasdan foydalanib kelinganligi ishlab chiqarish samaradorligi va mahsulot sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatgan. Masalan, birgina Andijon poyabzal ishlab chiqarish birlashmasida yangi texnik vositalar, dastgohlar bilan ta'minlash ishlari qoniqarsiz ahvolda bo'lib, deyarli 30 yil davomida foydalanib kelinayotgan dastgohlarni borligi va ularni almashtirish bo'yicha yuborilgan murojaatlar yillar mobaynida qondirilmay kelingan¹⁵. Yoki ayrim korxonalarda yaqin yangi stanoklar va agregatlar o'rnatilgan bo'lsa ham ishlarni mexanizatsiyalash va avtomatlash darajasi past hamda fondlar samaradorligi deyarli ikki barobar kamayish hollari mavjud bo'lgan¹⁶. Viloyatdagi mashinasozlik va qurilish materiallari ishlab chiqarish sanoatida ham mavjud dastgox va uskunalarining 70 foizga yaqini zamon talablaridan orqada qolgan bo'lib¹⁷, ishlab chiqarilayotgan mahsulotlarning jahon bozorida raqobatlasha olmaganligining asosiy sababi ham texnika taraqqiyotining zaifligida edi. Iqtisodiy jihatdan olib qaraganda ishlab chiqarishda ijobiy natijalarga erishish va sifatli, raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarish uchun har 4 – 5 yilda dastgohlarning zamonaviy turidan foydalanish talab etiladi. Biroq, 1980-yillar o'rtalarida O'zbekistondagi bir yarim ming sanoat korxonasidan 900 dan ortig'i texnik jihatdan qayta qurish va rekonstruksiya qilishni talab qilardi¹⁸.

Ahamiyatli tomoni ko'plab ishlab chiqarish korxonalarining moddiy-texnik bazasini yangilash borasidagi ishlar qoniqarsiz ahvolda olib borilgan bir sharoitda, ayrim ishlab chiqarish korxonalarida katta mablag'lar evaziga sotib olingan dastgoh va uskunalar o'rnatilmay, bazilarida esa yangi o'rnatilgan dastgohlardan foydalanmaslik holatlari mavjud bo'lgan. Bunga birinchidan, kadrlarning malakasizligi, ikkinchidan, dastgohlarni ishlatish uchun maxsus moslamalar tayyorlanmasligi kabi omillar sabab bo'lgan.

Ko'pgina zavod fabrikalarda odamlar mavjud uskunalar eskirib qolganligidan haqqoniy ravishda shikoyat qilganliklariga qaramay, joylarda yangi stanoklar va mashinalarni o'rnatishga shoshilmaslik holatlari ham mavjud edi. Masalan, 1985-yil xolatiga Farg'ona viloyat

¹³ Шистер Г. Ўзбекистон кўп миллатли ишчилар синфининг шаклланиши ва ривожланиши // Ўзбекистон коммунисти. 1985. №10, -Б. 40.

¹⁴ Правда Востока. 1985 йил 6 июль.

¹⁵ Сифат ва имконият. Коммунист. 1987 йил 16 апрель.

¹⁶ Замон талаблари даражасига. Совет Ўзбекистони. 1985 йил 1 декабр

¹⁷ Техника тараққиётини жадаллаштирайлик. Коммунист. 1989 йил 6 апрел.

¹⁸ Правда Востока. 1986 йил 4 июля.

omborxonalarida 70 mln. so'mlikdan ortiq har xil uskunarlar zang bosib yotish holatlari mavjud edi¹⁹.

Samarqand viloyatidagi zavod va fabrikalarda ham fan-texnika taraqqiyotini jadallashtirish, korxonalarni texnika bilan qayta jihozlash, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish borasidagi mavjud imkoniyatlardan yetarli darajada foydalanilmaslik hollari mavjud bo'lib, viloyatdagi mavjud ishlab chiqarish fondlari sekinlik bilan yangilangan. Jumladan, viloyatidagi zavod va fabrikalarda 20 mln. so'mlikdan ko'proq – 3 mingtadan ziyod o'rnatilmagan mashina uskuna to'planib qolgan. Samarqand trikotaj va mebel fabrikalarida, "Серп и молот" konserva zavodi, boshqa korxonalarda ko'pgina texnika uzoq vaqtdan buyon bekor turib qolgan²⁰. Ishlab chiqarishni mexanizatsiyalash va avtomatlashtirish darajasining pastligi, yangi, yanada mukammalroq texnologiyalarning yo'qligi, tabiiyki iqtisodiy samaradorlikni ta'minlay olinmasligiga olib kelgan.

Korxonalarning uchdan bir qismi ishlab chiqarishni o'stirishning butun hajmiga sanoatda normativlardan tashqari odamlar ishlatish hisobiga erishish, belgilangan rejalarni bir amallab bajarish materialni ko'proq talab qiladigan, qimmat turadigan lekin xalq xo'jaligiga har doim ham zarur bo'lmagan mahsulotlarni ishlab chiqarishga harakat qilinishi xom-ashyo, materiallar va elektr energiyasining ko'plab ortiqcha sarflanishiga sabab bo'lgan. Bunday omillar natijasida sanoatda har bir ishlovchi hisobiga mahsulot tayyorlash 1980-1985 yillar ichida topshiriqda ko'zda tutilgan 29 foiz o'rniga atigi 8 foizga o'sgan, xolos. Qolaversa, ishlab chiqarilayotgan mahsulotlarga ko'p mehnat va material sarflash bartaraf etilmadi. 1985-yilda jarimalar to'lash, mahsulotning narxini pasaytirish, uning buzilib qolishiga yo'l qo'yish orqali 700 mln. zarar ko'rilgan²¹. Sanoat sohasida yo'l qo'yilgan kachiliklar oqibatida iqtisodiyotga saflangan mablag' bilan ishlab chiqarish o'sishi sur'atlari o'rtasida jiddiy nomutanosiblik vujudga kelgan. Masalan, 70-yillardan boshlab ishlab chiqarishni o'stirish sur'atlari keskin pasaya boshlagan. Agar to'qqizinchi besh yillikda yalpi ijtimoiy mahsulotlarning o'rta yillik o'sishi 7,2 foizni tashkil etgan bo'lsa, o'ninchi besh yillikda u 5,7 foizga, o'n birinchi besh yillikda esa 3,6 foizga tushib qolgan. Shu davr ichida hosil qilingan milliy daromad o'sishining sur'at ko'rsatkichlari tegishli ravishda 6,8 foiz, 5,7 foiz va 3,3 foiz bo'lgan²².

Yengil sanoat sohasida o'n birinchi besh yillikda o'ninchi besh yillikka nisbatan 2,5 barovar kapital mablag' sarflangan bo'lib, 84 ta ishlab chiqarish ob'ekti, shu jumladan, 54 ta filial ishga tushirilgan edi. Biroq, Buxoro, Toshkent to'qimachilik, Xiva gilam kombinatlarida barpo etilgan quvvatlardan 60-70 foiz foydanilgan, xolos. Foydalanishga topshirilgan filiallarning qariyb yarmi rejani bajara olmagan. Mashinasozlik korxonalari ham asbob-uskunalar ish bilan to'la-to'kis ta'minlanmaganligi natijasida bu sohadagi smenalar koeffitsienti ko'pdan buyon 1,36 dan oshmagan. Qolaversa, raqamli programma asosida boshqariladigan stanoklar va avtomat liniyalaridan foydalanish darajasi ham pastligicha qolgan²³.

Xulosa qilib aytganda qayta qurish yillarida sanoat sohasida amalga oshirilgan o'zgarishlar amalda o'zini oqlamadi, natijada bir qator masalalar yig'ilib qolgan edi. Bu

¹⁹ Ўзингдан сўраб кўр. Совет Ўзбекистони. 1985 йил 4 декабр.

²⁰ Юсак талабчанлик позицияларидан туриб. Совет Ўзбекистони 1986 йил 12 январ.

²¹ Fan-texnika taraqqiёti – ijtimoiy ishlab chiqarish samaradorligini oshirishning tub masalasi XI besh yillikning asosiy yekunlari va hamda respublika social iqtisodiy taraqqiётini jadallashtirish vazifalari // Ўзбекистон коммунисти. 1986. №2, - Б.15.

²² Осминин В. Ўзбекистон ССР Экономикасини қайта қуриш асосида ривожлантиришнинг якун ҳамда проблемалари // Ўзбекистон коммунисти. 1988. №11, -Б.19.

²³ 1981-1985 йилларда республикани иқтисодий ва social ривожлантиришнинг асосий якунлари // Ўзбекистон коммунисти. 1986. №2 - Б.51.

faqatgina sanoat korxonalari qurish bilan bog'liq emas balki sanoat faoliyatini tartibga soluvchi huquqiy hujjatlarda ham ko'zga tashlanayotgan edi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.Erkinovich, T. J. (2020). The role of the press in the process of historical development of Uzbekistan: Classification of popular magazines and newspapers. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 10(5), 1982-1989.

2.Jamshid Erkinovich Tangrikulov. (2022). PRESS IN UZBEKISTAN: CLASSIFICATION OF POPULAR MAGAZINES AND NEWSPAPERS. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 9(12), 1451–1455.

3.Tangrikulov , J. (2023). TEATR VA KINO SAN'ATIDA O'ZBEKISTONNING QAYTA QURISH YILLARIDAGI DAVR MUAMMOLARINING AKS ETISHI . *Interpretation and Researches*, 2(1).

4.Tangrikulov , J. (2023). TEATR VA KINO SAN'ATIDA O'ZBEKISTONNING QAYTA QURISH YILLARIDAGI DAVR MUAMMOLARINING AKS ETISHI . *Interpretation and Researches*, 2(1).

5.Xaydarova Mahliyo Khabibullaevna. (2024). DEVELOPMENT AND GROWTH OF EDUCATION. *International Conference on Multidisciplinary Science*, 2(3), 83–88.

6.Хайдарова, М. (2023). НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ДИСЦИПЛИНЫ ВОСПИТАНИЕ. *Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари / Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук / Actual Problems of Humanities and Social Sciences.*, 3(10).

7.Haydarova, M. (2019). MODEL AND PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS CONDUCIVE TO THE FORMATION OF MANAGERIAL COMPETENCE OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol*, 7(11), 90-93.

8.XABIBULLAYEVNA, X. M. (2022, June). THE NEED TO TEACH THE SUBJECT OF EDUCATION IN PRIMARY SCHOOL. In *Conference Zone* (pp. 97-98).